

JENA I WEIMAR, 1794-1796

Teresa SOLÉ I MIR

A Alemanya, l'impacte de la Revolució francesa s'ajunta a l'impacte d'una altra revolució, aquesta en el terreny del pensament. L'obra de Kant produeix en els esperits de l'època una impressió similar a la dels fets de més enllà del Rin. Els darrers anys del XVIII són temps d'efervescència; s'està gestant allò que —cada cosa en el seu àmbit— hom anomena idealisme, romanticisme, estat burgès.

Tot rebutjant l'obra dels *Aufklärer* —excepció feta del gran Lessing—, llur defensa del mer «enteniment sa» i llur timidesa en els afers socio-polítics, als pensadors alemanys descontents amb la situació que viuen hom els imposa una tasca comparable a la que anys enrera van emprendre els *philosophes* francesos. Els cal fer realitat d'una vegada per totes aquella «majoria d'edat» de la qual Kant parlava i, perquè tot depèn de l'home —dels homes—, els cal intervenir en la direcció dels esdeveniments tot presentant un projecte de futur.

El ducat de Weimar esdevé el capdavanter en aquesta tasca. En un primer moment, centre difusor de les noves idees per mitjà de dues de les revistes més importants del segle —el *Teutscher Merkur* (=TM), dirigit per Wieland, i la *Jenaische allgemeine Literaturzeitung* (=ALZ), que dirigeixen Schütz i Hufeland—, aviat també principal centre de creació intel·lectual dels països germànics, la universitat de Jena, pagada per cinc corts saxones, desbancarà les de Halle, Göttingen i Leipzig. A la darrerria del segle, Berlín tan sols és centre de la reacció política i de la *Philisterei* en general.

Si d'un lloc d'origen es tracta, val a dir que «idealisme» i «romanticisme» neixen a Jena. Si alguna importància tenen les relacions que els

pensadors hagin tingut entre ells —de cara a una «història de la filosofia» que no ho sigui de meres «idees»— cal dir que, en un marc geogràfic reduïdíssim —Weimar i Jena són pràcticament a tocar— i en un període de trenta-cinc anys —del 1772 al 1807, per posar-hi fites— viuen, bé a Jena bé a Weimar, amb càrrecs cortesans, com a professors que sovint són també consellers, o com a alumnes, Wieland, Goethe, Herder, Reinhold, Schiller, von Humboldt, Fichte, els Schlegel, Hölderlin, Schelling, Hegel.

La llista de personatges és prou eloqüent per a resseguir-la més de prop. Tanmateix, i perquè trenta-cinc anys són molts anys, ens centrarem en el període comprès entre el 1794 i el 1796, moment en què apareixen tres obres que, sota perspectives diferents, incideixen en una mateixa temàtica: la formació de l'home i de la humanitat (= *Bildung*). Ens referim a *Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten*, de Johann Gottlieb Fichte, *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen*, de Friedrich Schiller, i *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, de Johann Wolfgang Goethe, tres exemplars d'un gènere resultant de la noció leibniziana d'organisme passada per Rousseau —*Émile ou de l'éducation*, 1762- i per Lessing —*Die Erziehung des Menschengeschlechts*, 1780—, un gènere que inclou alhora la filosofia de la història —el gran tema del XVIII— i el seu corol·lari, la pedagogia; un gènere que continua en la *Fenomenologia de l'Esperit* de Hegel (1807) o en el projecte educatiu prussià endegat per Wilhelm von Humboldt (1809-1810),¹ que arriba també a Marx i del qual tenim mostres —i no solament literàries— en el nostre segle.

En l'època que ens ocupa, entenem que el concepte *Bildung* tematitza: 1) la relació entre l'home individual i l'home genèric, és a dir, la relació entre l'existent concret i la seva essència (= «humanitat»), entesa com a potencialitat que ha de desplegar-se i perfeccionar-se per mitjà d'un procés —aprenentatge, cultura, formació, educació—; 2) la relació entre l'home i el món (=conjunt de fenòmens externs als individus), reformulable com a pregunta per la llibertat en quant autodeterminació i per les possibilitats d'acció en una situació donada; 3) la relació entre els individus —homes concrets i humanitat com la seva suma—, pregunta per llur organització en una comunitat, societat civil, estat, que implica la pregunta pel sentit de la història i pel progrès.

Les obres de Fichte, Schiller i Goethe presenten conjuntament un projecte educatiu, un de social i un de polític; en tots tres casos és palesa la contraposició del real i de l'ideal, del *sein* i del *sollen*.

Christoph Martin Wieland arriba a Weimar el 1772 com a preceptor del futur duc Karl August i gràcies a l'èxit aconseguit amb la seva novel·la *Agathon*. Allí dirigirà el TM entre el 1773 i el 1789, i en donarà cabuda a escrits de Schiller, Reinhold, Herder, Goethe. Aquest darrer també fa cap a Weimar, i semblantment, com Wieland, gràcies al ressò d'una obra, el *Werther*, que li permet de relacionar-se amb Klopstock, Lavater, Jacobi i Karl August, el qual el convida a traslladar-se a la seva ciutat. Goethe hi

1. Cfr. David SORKIN, *Wilhelm von Humboldt: the Theory and Practice of Self-formation (Bildung), 1791-1810*, «Journal of the History of Ideas», 44, 1983, 1, pp. 55-73.

arriba a la tardor del 1775, carregat de manuscrits. No tarda gaire a decidir de quedar-s'hi —amb l'excepció dels viatges, entre els quals el d'Itàlia (1786-88), no se'n mourà— i el duc tampoc no tarda a nomenar-lo conseller.

És prou conegut el lloc privilegiat que Goethe ocupa en la història de la literatura; potser no ho és tan el lloc, també privilegiat, que ocupa en la petita història política i filosòfica del moment: és el principal agent dels nomenaments de Herder (1776), Schiller (1789) i Fichte (1793), el primer com a predicador principal de l'església de Weimar, els altres dos com a professors a Jena, i és també qui foragita Fichte (1799), girant-se aleshores vers Schelling.

Karl Leonard Reinhold arriba a Weimar el 1784 —jesuïta abans que la companyia fos prohibida, la seva particular evolució intel·lectual havia esdevingut impossible a Àustria—. Wieland l'acull de bon grat, oferint-li de treballar en la seva revista i àdhuc esdevenint poc més tard el seu sogre. El 1786, Reinhold publica en el TM les *Briefe über die kantische Philosophie*. Com en els escrits anteriors,² el seu centre d'interès és la qüestió moral en la doble perspectiva religiosa i política, i així, entén que l'extraordinària importància de la *Critica de la Raó Pura* consisteix en la proclamació de l'ús lliure i públic de la raó en tots els afers, incloses religió i legislació, com apunta el mateix Kant en el Prefaci. A més, Kant ha posat el fonament per a establir una religió especulativa i racional que posi fi tant a la teologia metafísica com al fanatisme (*Schwärmerei*), ha alliberat la raó humana de les seves antigues servituds i ha deixat el camí obert, car la *Critica de la Raó Pura* no és sinó la propedèutica del sistema —d'un sistema que caldrà fer—.

Aquesta divulgació dels resultats pràctics de l'obra de Kant li val la creació d'una càtedra de filosofia transcendental especialment pensada per a ell a la universitat de Jena, i que ocupa a la tardor de 1787. El seu èxit és apoteòsic —després també ho seran els de Schiller i Fichte—. Arriben estudiants de tot arreu desitjosos d'escoltar-lo; fins i tot Kant aprova la seva obra i l'ànima a continuar-la.³

Reinhold té llibertat total per a filosofar a plaer i un públic àvid de nous sabers. Aviat surt de la impremta el *Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögen* (Jena i Praga, 1789), portant com a pròleg un escrit de l'any anterior: *Über die bisherigen Schicksale der kantischen Philosophie*. El 1790 apareixen els *Beyträge zur Berichtigung bisheriger Missverständnisse der Philosophen*; el 1791, *Über das Fundament des philosophischen Wissens*. Queda clar que la filosofia està prenent un nou caire; vol esdevenir ciència d'una vegada per totes, i per tant necessita un fonament —que Kant no explicita—. Per a Reinhold, aquest no pot ésser cap altre sinó la mateixa consciència, fonament alhora de la facultat de representació, de sensibilitat, enteniment i raó, fonament únic

2. *Gedanken über Aufklärung, Wissenschaften vor und nach ihrer Säkularisation, Ehrenrettung der Reformation*, entre altres. Per a més informació al respecte, cfr. KLEMMT, Alfred: *Karl Leonard Reinholds Elementarphilosophie. Eine Studie über den Ursprung des spekulativen deutschen Idealismus*, Felix Meiner, Hamburg 1958.

3. Cf. carta de Kant a Reinhold del 18-12-1787.

del coneixement i de l'acció. Reinhold, el primer a explicar Kant, és també el primer a «completar» el criticisme, tot deduint l'exposició del saber d'un principi suprem, no condicionat empíricament i evident en ell mateix. La seva *Elementarphilosophie* pretén d'eliminar les confusions, els errors i les incomprendions dels primers lectors de la *Crítica de la Raó Pura*. Reinhold esdevé així l'interpret oficial de Kant.

Sense entrar en la seva particular lectura, val a anotar que ja es fa sentir el «to» idealista: voluntat de sistema, pretensió de saviesa absoluta, plantejament genètic-deductiu, unitat de coneixement i acció, exaltació del subjecte.

Reinhold viu a Jena fins al final del 1793, moment en què li és proposada una càtedra a la universitat de Kiel. Per aquella mateixa època, Fichte enceta un intercanvi epistolar amb ell, tot declarant-li la seva admiració. Aviat, però, serà Reinhold qui, per consell de Wieland,⁴ esdevindrà fichtèa.

Fins aleshores, les tres publicacions de Fichte, convertit al kantisme i consegüentment a la «llibertat» el 1790, han anat acompanyades de polèmica. La seva primera obra, *Versuch einer Kritik aller Offenbarung* (1792), escrita i impresa a Königsberg, i per error apareguda sense nom d'autor, fou atribuïda a Kant en l'anunci del llibre en l'ALZ (30-6-1792) i fou Kant qui anuncià el nom del veritable autor en la mateixa revista (22-8-1792). Els altres dos escrits, aquests apareguts premeditadament de forma anònima, tot i que l'autor no tarda gaire a ésser decobert, són de marcat caire polític. Es tracta de *Zurückforderung der Denkfreiheit von den Fürsten Europas, die sie bisher unterdrückten. Eine Rede* (Danzig, 1793) i de *Beyträge zur Berichtigung der Urtheile des Publicums über die französische Revolution*, també del 1793.

Sí, en el primer, Fichte defensa amb ardor els drets inalienables de l'home, manifestant-se contrari a qualsevol mena de censura o fre a la llibertat d'expressió —ell mateix ha tingut problemes per a editar la seva *Crítica...*, i àdhuc a Kant li ha estat negat l'imprimatur per a la segona edició de *La Religió...*—, el segon és una clara justificació jurídica de la Revolució francesa en nom dels principis de la raó. L'escrit està plantejat com una refutació punt per punt de les *Untersuchungen über die französische Revolution* de Rehberg, que per la seva banda estan inspirades en les *Reflections on the French Revolution* de Burke, obra que inicia la lluita contrarevolucionària.

Recolzant-se en Rousseau i en Spinoza, Fichte condemna l'absolutisme monàrquic, denuncia els privilegis de nobles i clergues, justifica l'expropiació dels béns de l'església en nom de l'emancipació de les consciències, proclama la llibertat de treball i la necessitat d'abolir la servitud. La revolució política —amb les revolucions econòmica i religiosa que comporta— queda legitimada, des de les nocions de contracte social i de llibertat moral, com a expressió de la sobirania popular i del dret inalienable de tot home —i de tot grup— a revocar contractes anteriors i a concloure'n de nous.

4. Així ho apunta el mateix Fichte en carta a la seva dona de 14-17 de juny 1794, quan tot just acaba d'aparèixer el primer quadern de la *WL*.

No cal dir-ho: Fichte apareix als ulls dels seus contemporanis com a revolucionari radical, demòcrata i partidari de l'abolició de l'estat; en una paraula, com a jacobí —i això el 1793, l'any del terror i la guillotina—. La recensió de l'ALZ (8-7-1793) protesta per la virulència de l'atac a Rehberg, digníssim secretari de la cancelleria de Hannover, tant com pels continguts de l'escrit, considerant que no hauria d'ésser de cap manera accessible al gran públic.

El cas és que Fichte, havent-se fet ja un nom —com va prometre el 1790— torna a Zuric per casar-se. És el juny de 1793. Schütz li acaba d'encarregar la recensió de l'*Aenesidemus*. Aquesta obra, que ataca Reinhold i Kant acusant-los d'escepticisme i d'idealisme subjectiu, té sobre Fichte un efecte anàleg al que va produir en Kant la lectura de Hume. Li cal restaurar el valor del kantisme, però ara deslliurant-se per sempre més de Reinhold, amb qui tanmateix vol quedar bé. Li cal reconstruir el seu propi sistema, en el qual treballa des del 1790, a partir d'uns fonaments indestructibles, i tot mostrant la unitat pregonada entre teoria i acció. Activitat originària, llibertat absoluta del jo pur, esforç del jo empíric vers l'absoluta llibertat, constituïran els punts fonamentals del seu sistema. Encara no ha arribat a demostrar-los, però tanmateix els seus amics de Zuric —entre els quals Lavater— queden impressionadíssims per la potència del seu pensament. Fichte els comunica els resultats de les seves recerques del febrer a l'abril de 1794; aleshores, ja és pràcticament professor de la universitat de Jena.

Sembla que Fichte no mou ni un sol dit per tal d'aconseguir la plaça. La decisió de dur-lo a Jena, decisió que compta amb tot el suport ducal, cal atribuir-la a Goethe, desitjós de conèixer personalment el «filòsof jacobí» abans que la partença de Reinhold sigui un fet,⁵ i decidit també, si cal, apaivagar la seva exaltació —cosa en què tothom coincideix—.

El 26 de desembre de 1793, Voigt escriu a Fichte informant-lo que ha estat nomenat professor, i que hom espera que comenci els seus cursos el semestre d'estiu, després de Pasqua. També li escriu Hufeland, aquest assegurant-li que a Jena gaudirà d'una total llibertat d'expressió. Fichte, que en un principi pensava dedicar tot l'any 1794 a enllestir el sistema, acaba acceptant la proposta. El nomenament oficial és del 15 de març. Un mes abans ha estat publicada a l'ALZ la recensió de l'*Aenesidemus*.

Fichte surt de Zuric el 30 d'abril, deixant-hi la dona i el sogre, i arriba a Jena el 18 de maig. Ja és en venda *Über den Begriff der Wissenschaftslehre oder der sogenannten Philosophie*, el programa (*Einladungsschrift*) del seu curs, on anuncia també unes conferències públiques sota el títol «*Moral für Gelehrte*» —*De Officiis Eruditorum* en el programa oficial (*catalogus praelectionum*)—. La seva tasca acadèmica comprèn, doncs, un curs privat —pagat pels estudiants inscrits, i Fichte en té vint-i-sis, de sis a set del matí, i un curs públic, obert a tots els estudiants, que té lloc els divendres de sis a set de la tarda. La lliçó inaugural d'aquest curs —la primera de

5. Xavier LEÓN (*Fichte et son temps*, Armand Colin, París 1922) deixa entendre (I, 261 ss) la possibilitat que el trasllat de Reinhold a Kiel hagi estat obra conjunta a Goethe, Lavater (resident a Zuric i tan ben relacionat com ell amb les altes esferes) i Klopstock (poeta nacional, resident a Hamburg i, casualment, oncle de la dona de Fichte).

Fichte a Jena— és el 23 de maig, amb l'amfiteatre més gran de la universitat ple de gom a gom i àdhuc amb gent als passadissos. Les cinc primeres conferències es publiquen —«sense canviar-hi una paraula»— al final de setembre, amb el títol *Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten*. Fichte vol demostrar que, malgrat les acusacions de què es objecte, no ha dit res que pugui ofendre els defensors del tron i l'altar. Resumim allò que hi diu: el jo pur és pura raó, el jo empíric està barrejat de sensibilitat. Puix que el destí de l'home consisteix en l'acord amb la seva essència, i el destí de la humanitat en l'acord de tots els homes, la tasca de racionalització inclou la disminució progressiva dels aspectes subjectivo-sensibles —la raó uneix, la sensibilitat separa—. La feina pot durar segles, però cal dur-la a terme, i aquesta és justament la funció dels savis, mig filòsofs mig polítics, conductors de la humanitat empírica vers la humanitat ideal.

Les lliçons del curs privat —*philosophia theoretica*—, que comença el dilluns 26 de maig, van publicant-se en quaderns a mesura que Fichte les llegeix, i constitueixen la *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre*.

Entre els col·leges de Fichte hi ha Friedrich Schiller, professor d'història a Jena des del 1789. Com és sabut, la seva carrera literària comença amb tres obres —*Die Räuber, Kabale und Liebe, el Fiesko*— que palesen el seu rebuig de tot absolutisme, vingui dels prínceps, dels eclesiàstics o dels «alliberadors» d'ofici, i, consegüentment, la seva reivindicació del republicanisme entès com a cosmopolitisme ètic. L'interès pel teatre —en la línia de l'*Aufklärung*— i la mateixa temàtica de les obres el duen, d'una banda, a estudis històrics i, de l'altra, a la reflexió ètica i estètica.⁶

La *Geschichte des Abfalls der Vereinigten Niederlande von der Spanischen Regierung* (1789), on exposa el seu programa de lluita per la llibertat política, religiosa i social, per l'autodeterminació dels pobles i dels individus, li val el reconeixement de Goethe i Reinhold, que el proposen com a professor.⁷ En la seva lliçó inaugural —26 de maig, «*Was heisst und zu welchen Ende studiert man Universalgeschichte*»— repeteix que «*Wahrheit, Sittlichkeit und Freiheit*» són i han d'ésser principis i final de tota tasca autènticament humana. El seu èxit és immens.

Però Schiller, en un principi captivat per la Revolució francesa, és dels primers a apartar-se'n. I, paral·lelament a la decepció política —llibertat i bellesa esdevenen cada vegada més un somni—, dos fets que determinen la seva reorientació: el «descobriment» dels grecs com a ideal d'humanitat i la lectura de Kant —de la *Critica del Judici* en particular— que duu a terme entre el 1791 i el 1793, apartat de la càtedra per raons de salut i «becat» pel duc Christian Friedrich von Schleswig-Holstein-Augustenburg i el comte danès Ernst von Schimmelmann. D'aquí resultaran una colla d'escrits,⁸ tots del 1793, en els quals

6. L'article *Philip II, König von Spanien*, publicat el 1786 en la «*Rheinische Thalia*» és paral·lel a l'elaboració del *Dom Karlos*; el poema *Die Künstler* (1789) palesa la voluntat de conjuguar veritat, moralitat i bellesa.

7. Schiller ja havia passat una bona temporada a Weimar (juliol 1787 - maig 1788) tot buscant de relacionar-se amb Goethe, Herder i Wieland. Havia aconseguit de publicar en el TM, i poca cosa més.

8. Les cartes sobre la bellesa a Körner, el seu amic i protector, *Kalliasbriefe, über Anmut und Würde, Über das Erhabene, Über den moralischen Nutzen ästhetischer Sitten, Über das Pathetische*.

Schiller se serveix de Kant per a millorar-lo, tot entenent que l'autèntica bellesa és objectiva i que l'autèntica moralitat és estètica —conciliació d'inclinació i de deure, «gràcia», noció d'«ànima bella»—.

Retorna a Jena el maig del 1794, després d'haver-se posat en contacte a Tübingen amb l'editor Cotta, i amb la intenció d'editar una revista alhora filosòfica i poètica —*Die Horen*—, projecte per al qual demana col·laboració a Goethe, Fichte, von Humboldt, Woltmann (professor d'història), àdhuc a Kant —sense èxit—.⁹

Goethe serà col·laborador habitual de la revista —d'aquí sorgirà l'amistat entre ambdós—; els altres tres, amb Schiller, en seran els coeditors. Jacobi i Friedrich Schlegel també hi escriuran alguna cosa.

Hom publica *Die Horen* per primera vegada el gener de 1795, i continua amb periodicitat mensual. En aquest primer número apareix la primera sèrie de les *Cartes sobre l'educació estètica de l'home*, reelaboració de les que adreçà el 1793 al duc d'Augustenburg, a qui també van dedicades. Han estat escrites entre el setembre i l'octubre de 1794. Les altres són publicades als números 2 (cartes 10 a 16, escrites entre el novembre i el desembre) i 6 (cartes 17 a 27, escrites entre el febrer i el juny del 95). La feina no li ha estat fàcil, com diu en carta a Goethe (29-11-1794).

Schiller ha passat per Fichte, i sembla lícit d'afirmar que les seves *Cartes* són la resposta a les *Lliçons sobre el destí del savi*. Aquest escrit és al·ludit d'una manera elogiosa en la carta 4; la teoria dels impulsos recorda la tercera part de la *WL* (*WL* pràctica); són també fichteanes les nocions d'acció recíproca i limitació recíproca, home ideal, apropament indefinit. Però el to i el contingut s'hi oposen radicalment, i àdhuc Fichte és acusat en nota a la carta 13 de moure's en la *lletra*, però no pas en l'*esperit* del sistema kantiana.

Contra Fichte, Schiller entén que aquest voler racionalitzar i moralitzar a toc de xiulet és del tot funest. Si en l'home hi ha dues tendències oposades, allò que cal és conciliar-les —*restablir* la unitat de la natura humana (carta 13)—. És necessari l'estadi estètic per a arribar al moral (carta 20). Però Schiller, desenganyat per sempre més de la política —i segurament amb la intenció d'agradar a Goethe—, acaba refugiant-se en l'esfera de l'art, del joc de l'aparença —llibertat absoluta, sí, però només en l'àmbit de la imaginació—.

Entretant, els enemics de Fichte, ben representats en el consistori de Jena, busquen qualsevol ocasió per a atacar-lo. Ho aconsegueixen plenament quan, a l'inici del semestre d'hivern, el suposat filòsof jacobí pretén de continuar les conferències moralitzadores el diumenge —puix que no queden altres hores a l'abast d'un públic ampli—. La queixa és clara: Fichte vol que la gent no assisteixi als oficis divins —i entre els acusadors, hi ha un Herder¹⁰ antikantià furibund i cada cop més allunyat (si no

9. Cf. les cartes a Kant de Schiller (13-6-1794) i de Fichte (17-6-1794 i 6-10-1794). Però Kant, que aprova el projecte, declina la invitació. En la seva resposta —sense data— diu que és vell, que té mala salut, i que ja només s'expressa per mitjà de la «*Berliner Monatschrift*» i de les «*Berliner Blätter*».

10. Cf. X. LEÓN, *o.c.*, I, 306, n. pp.

enemic) de Goethe—. La polèmica s'allarga, i és el mateix duc qui ha d'acabar sortint en defensa de Fichte (28 de gener de 1795), tot abonant la resolució majoritària del senat acadèmic. Les conferències es reprenen, però només durant quatre setmanes. Fichte està intentant al mateix temps una reforma en profunditat de les associacions d'estudiants i de llurs gens civilitzats costums. Per un seguit de malentesos, la cosa acaba en aldarulls, i decideix d'allunyar-se de Jena una temporada (maig-setembre 1795).

És possible que aquests incidents repercutixin en la tercera part de les *Cartes* de Schiller. Almenys, sembla haver-hi una certa al·lusió a Fichte en la carta 18 —en nota—, on Schiller es mostra contrari a «tot aquell qui es pensi que es pot construir un sistema (filosòfic) en detriment del sentit comú». També —i per no allargar més la llista— en la carta 27: «... en el regne de l'aparença estètica s'acompleix l'ideal de la igualtat, que els il·lustrats voldrien veure realitzat en la seva mateixa essència».¹¹

En tot cas Fichte se sent al·ludit, i no pas agradablement. Des del seu retir d'Ossmanstädt, envia a Schiller (21 i 22 de juny) la seva contribució per a *Die Horen*: tres cartes *Über Geist und Buchstab in der Philosophie*, advertint que ningú no hi pot suprimir res, i no li caldria dir-ho: essent coeditor de la revista, pot publicar-hi lliurement.

La resposta de Schiller, de la qual tenim tres esborranys (23 i 24 de juny) no es fa esperar pas gaire. Diu que, sentint-ho molt, no pot publicar-les; l'escrit és massa llarg i massa abstracte per al públic habitual de la revista; el tema és similar al de les seves *Cartes*, però poc centrat —tractament excessiu de l'esperit en les belles arts, quan el títol només fa referència a la filosofia—. A més —i altra vegada sentint-ho molt—, no li agraden ni la forma ni el contingut.¹²

Com és lògic, Fichte reacciona (27-6-1795): Schiller no ha comprès el seu escrit; no ha entès el concepte *esperit*, no ha vist que «la filosofia és pur esperit»; el deu haver llegit massa de pressa i s'ha precipitat en el judici, de manera que completarà les seves cartes i les hi enviarà altre cop —tot i que no siguin aptes per a *Die Horen*. D'altra banda, el fet que tinguin diferents maneres d'exposar la «filosofia popular» no ha d'impedir que puguin continuar essent amics, però com que l'amistat només es pot fonamentar sobre el respecte, i Schiller l'ha tractat com si ell fos inferior, cal que es disculpi.

La disculpa de Schiller no arriba fins el 4 d'agost; la relació entre ambdós és pràcticament nul·la durant tres anys.

En tots aquests afers, Goethe ha estat tan sols un espectador —però, com quasi sempre, espectador ben informat—. En aquella mateixa època, està enllestint el *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, una novel·la inacabada des del 1775. Represa el 1794, Goethe utilitza els antics materials, però donant-los una nova forma, en desplaçar l'accent des del tema de l'artista creador d'un teatre nacional —propi del seu moment de *Stürmer* i amb un

11. SCHILLER, *Cartes sobre l'educació estètica de l'home*, trad. de J. Llovet, Ed. Laia 1983, pp. 111 (carta 18) i 166 (carta 27).

12. En els dos primers esborranys, Schiller s'expressa més clarament: Fichte pretén de refutar-lo, però no ho aconsegueix, i a més, els lectors ni entendran la seva exposició ni sabran veure contra qui va adreçada.

rerafons clarament shakespeareà — al tema de la formació —*Bildung*— en el doble vessant —com Fichte, com Schiller— de l'individu i del gènere humà. La novel·la esdevé així molt més complexa, i la tasca acaba resultant àrdua; entre les publicacions del primer i del quart volum s'escolen gairebé dos anys.

Els llibres 1 i 2 són publicats el gener de 1795; els dos següents, ja enllestits el febrer, són editats el maig. Fins aquí, no hi ha gaire problema; es tracta de refer l'antic manuscrit, tot posant, entre tantes aventures novel·lesques, alguna crítica a l'estructura social dels països alemanys i als membres de qualsevol dels estaments, alguna al·lusió irònica a rousseauians i revolucionaris, àdhuc alguns personatges prou estranys. Els llibres 5 i 6, redactats entre el febrer i l'agost, apareixen el novembre. Goethe hi presenta conjuntament tres formes de vida —artística, pràctica, religiosa— i un final en suspensió.

Goethe envia a Schiller el manuscrit dels dos darrers llibres al final de juny de 1796, però encara no els considera enllestits. Schiller els analitza en profunditat; tots dos es troben per parlar-ne; Goethe sembla fer cas dels consells del seu amic. En rebre un altre cop el llibre 8, ja redactat definitivament, Schiller es declara del tot satisfet (17-10-1796): Goethe ha aconseguit d'unificar un contingut filosòfic i una forma purament estètica.¹³ Aquest darrer volum és publicat l'octubre de 1796.

El *Meister* generà des del primer moment —i fins avui— comentaris i interpretacions de tota mena; fins i tot el mateix Goethe reconegué en repetides ocasions la seva ambigüitat, amb l'afegit que aquest tret no li desagradava pas. De fet —i això els filòlegs no ho solen tenir en compte— l'ambigüitat és necessària en la mesura que la novel·la pot ésser entesa —també— com un joc d'al·lusions i referències no sempre explícites.

Goethe fa aparèixer en la novel·la els pietistes, els quietistes, els germans moravians, les societats secretes; Lessing, Herder, Jacobi, von Humboldt, Rousseau, Pestalozzi, hi són tàcitament; segurament fóra possible d'identificar-hi també algun representant del teatre i de l'aristocràcia amb personatges històrics. Tractant del mateix en el mateix moment, és impensable d'evitar Schiller o Fichte.

Cal pensar, doncs, que Goethe, particularment en els dos darrers llibres, i sobretot en la *Lehrbrief* (7,9; 8,5) respon a Fichte i a Schiller, a allò que diuen en llurs obres i a llurs baralletes particulars. Utilitza unes bones dosis d'ironia, però parla seriosament. Goethe no presenta ni una *Bestimmung* com a missió salvadora ni una *Erziehung* com a procés quasi necessari, sinó els anys d'aprenentatge —*Lehrjahre*— d'un individu que es troba entre altres individus, i així, trobem a partir del cinquè llibre gairebé tants «models de formació» com personatges.

Respecte a la resposta conjunta a Fichte i Schiller, pensem que les

13. Tanmateix, un cop publicat *Hermann und Dorothea* —en el fons, una història de fades petitburgesa en vers—, Schiller el considera (20-10-1797) molt més rodó que el *Meister*. Troba que aquest és massa «realista», mentre que l'altre és pura poesia. Diu en la carta: «... führt mich der *Hermann* (und zwar bloss durch seine rein poetische Form) in eine göttliche Dichterwelt, da mich der *Meister* aus der wirklichen Welt nicht gaz herauslässt» —magnífica teorització de l'art com a fugida del món—. Romanticisme ja.

citacions que segueixen són prou eloqüents: «només tots els homes constitueixen la humanitat»; «Cada aptitud és important i cal que sigui desenvolupada. Si una persona només potencia allò que és bell, i una altra només allò que és útil, no faran una persona humana sinó totes dues juntes»; «una força domina l'altra, però cap no pot formar l'altra; en cada aptitud hi ha també només aquella força que la fa capaç de perfer-se; això ho entenen ben poques persones, que tanmateix volen instruir i actuar».¹⁴

Contra Schiller, Goethe rebutja qualsevol mena de nostàlgia (*Sehnsucht*) —àdhuc de Grècia— en la figura de Mignon, i Natalie, l'autèntica «ànima bella», és pura activitat —no solament una natura «purament estètica»—; però també, i contra Fichte, les pretensions del Meister de menjar-se el món sencer són considerades amb distanciament irònic. En la novel·la, la religió és purament estètica; l'art hi té una certa funció moralitzant; el camí vers la racionalitat passa per l'error i per l'abnegació; en tot cas, «les paraules són bones, però no són pas el millor».¹⁵ Els personatges de la Torre, més que de les paraules —per belles o sublimes que siguin— són partidaris de l'acció orientada en el món, acció que passa per veritables revolucions a petita escala en els àmbits econòmic, social, religiós i educatiu, totes elles, és clar, tendents a «ennobrir» l'home, però començant per un detall no gens palès en les propostes de Fichte i Schiller: la dignificació de les condicions materials de vida.

En un moment de suposada secularització de la cultura, la tasca humana queda automàticament divinitzada. La filosofia, i en general tota la producció literària, esdevenen pastoral. El tema: la formació en l'individu, el progrés en el gènere; en el fons, l'assumpte de la salvació davallat a l'escena política, i una proliferació de respostes, de projectes possibles, hipostasiats en grans paraules —«llibertat», «estat», «raó», «progrés», «humanitat», «art», «ciència», «acció»— que encara cuegen. Tot això, quan comencen a gestar-se «idealisme» i «romanticisme».

14. *Anys d'aprenentatge de Wilhelm Meister*, trad. de J. Murgades, Edicions 62, Barcelona 1985, 8, 5, pp. 412-13. Els subratllats són nostres.

15. O.c., 7, 9, pàg. 371.